

Kerecsényi Edit:

A Kanizsa környéki végházak helyzete a vár 1594—96 közötti protokollumai tükrében

1953-ban kezdtük meg a kanizsai vár ásatását a kiváló régész, Méri István vezetésével.¹ Eredményeiről, egyúttal a munka nehézségeiről — a vár alapfalai felett működő gyár ugyanis hallatlan nehézségeket gördített az ásató elé — az országos és a helyi sajtó egyaránt beszámolt. Az újsághírek hatására 1954-ben legnagyobb meglepetésemre két értékes, a vár történetével kapcsolatos bőrkötésű és egy papírtáblás német nyelvű kéziratot kötetet kínáltak megvételeire múzeumunknak. Ezek a bécsi haditanács illetve az udvari kamara és báró Haym Kristóf kanizsai főkapitány levelezésének, valamint a Kanizsa körüli végházakból Kanizsára küldött leveleknek és a rájuk adott válaszoknak másolatait tartalmazták.²

Ezúttal a bennünket érdeklő két kötet alapján³ a Kanizsa környéki végházak és a végvári katonaság valamint a környező falvak népének 1594—96 közötti tragikus állapotára, siralmas helyzetére szeretnék rávilágítani.

Az I. kötet 1. levele 1594. június 1-én kelt. Benne Mátyás főherceg Rudolf császár parancsára felajánlja báró reichensteini Haym Kristóf alsó-ausztriai kamarai tanácsosnak a kanizsai főkapitányságot.

A levélre Haym gyorsan válaszolt, s ezzel kezdetét vette egy több hónapos egyre ingerültebb levélváltás Mátyás főherceg, a haditanács illetve Haym Kristóf között, melynek téje az utóbbi fizetésének és jogkörének meghatározása, valamint a kanizsai helyőrség többhónapos elmaradt zsoldjának utalványozása illetve a csaknem omladozó végvár helyreállításához szükséges anyagiak biztosítása volt.

A terjedelmes levelekből kitűnik, hogy Haym akkor már tisztában volt a vár és a környező végházak leromlott állapotával s a védők szorongatott helyzetével, fizetetlen-ségével. Közeli kinevezését azonban olyannyira biztosra vette, hogy július 9-én levelet írt a kanizsai hadnéphez, melyben megígérte, hogy amíg őbester marad, messzemenően képviseli a vár helyőrségének érdekeit, s addig nem jelenik meg Kanizsán, míg a várbeliek valamint a környező végházak katonaságának több hónapja elmaradt fizetését magával nem viszi. A pénz utalványozása azonban egyre késett. A türelmüket vesztett vitézek október elején ezért azt írták Haym-nak, hogy ha néhány nap alatt pénz

nem látnak, kivonulnak a várból, és más úr után néznek. Ám erre sem történt semmi...

Haym kinevezésének ügyét végül is az udvarhoz befutó azon kémjelentések mozdították el a holtpontról, mely szerint a szigetvári bég támadásra készül Kanizsa ellen... Ekkor a haditanács szigorúan megparancsolta, hogy Haym gyorskocsival éjjel-nappal vágjon Kanizsára. Február 2-án meg is érkezett Hidvégre, ahol rossz hírral várták: az újudvari végház leégett.

Haym erre az irányt Újudvar felé vette, ahol megszemlélte a tűzkárt. Láta, hogy a kapuk és az egyik rondella, azaz csaknem a fél erőd leégett. Meggyőződött arról is, hogy az építési írnok, az ácsok és a többi munkások serényen dolgoznak a károk elhárításán. Február 9-én kelt első levelében elismerően jelentette is a főhercegnek, hogy Kauffmann kapitány és az építési írnok saját felelősségükre láttak munkához, mivel úgy vélték, hogy a károk mielőbbi helyreállítása nem tűr halasztást. Az engedély nélküli munkákhoz utólag kérték a hozzájárulást.

A válasz gyorsan megérkezett. A főherceg helyeselte az újjáépítés gyors megkezdését, egyúttal tájékoztatást kért, hogy gondatlanság vagy gyújtogatás következtében égett-e le a végház. Ez azonban nyitott kérdés maradt.

Haym első terjedelmes jelentéseiben főleg a kanizsai vár, az utak, a palánkok s a város állapotáról számolt be. Megítélése szerint Kanizsa olyannyira düledező és rozszant, hogy egyes pontjain nem is védhető.

Újudvar, Kilimán (Khielman-sziget), Kacorlak, Rajk és a többi megszemlélte végházról is az volt a véleménye, hogy azok oly nyíltak és védtelenek, hogy az ellenségnek nem tudnának ellenállni.

A levelekből kiderül, hogy az említett végházakat magyar módra építették, s azokat palánk — helyenként dupla-palanék — övezi. A görék, őrházak és védművek többségét is gerendából készítették, s őket — miként a kanizsai várnál is — cölöpsorok közé döngölt földdel erősítették. Sajnos, részletes leírást sehol sem találunk. Megtudjuk, hogy a palánkok közül sok ledőlt már, úgy hogy helyenként ki-be lehet járni az erődítménybe. Újjáépítésükre elsősorban ácsokra, szegre és pénzre lenne szükség, hisz a mesterem-

berek munkabérét és a fuvarköltséget fedezniök kell. Ezzel kapcsolatban minduntalan hangsúlyozza, hogy a falvak népe oly nyomorult és kiszolgáltatott, hogy őket több robitra kötelezni már nem lehet. Miután felmérte az erődítmények helyzetét, közölte azt is, hogy az egyes végházakban milyen létszámú helyőrségre lenne szükség.

Főleg a vidék védelmében kulcsszerepet játszó Kiskomárom állapotát tartotta aggasztónak, azért hiányosságait részletesen ecsetelte. Hatására Mátyás főherceg felvetette, hogy ha a vár 200 német katonával és a magyarokkal nem védhető, jobb lenne belőle a hadinépet és a muníciót Kanizsára átmenteni, azt pedig felrobbantani és elhagyni.

A levelekből kitűnik az is, hogy Kanizsa és környéke ugyancsak megsínylette, hogy Haym és a haditanács hozszadalmos alkudozása következtében e vidéknek több mint fél éven keresztül nem volt főkapitánya. A helyettes komisszáriusként működő Püchler mustramester ugyanis első sorban saját érdekét tartotta szem előtt, s az óbester megérkeztekor mindent megtett, hogy annak tekintélyét aláássa. Igaz, ez nem ütközött különösebb nehézségbe, mivel Haym kezdettől ellenszenvenné, sőt bizonyos esetekben nevetségessé tette magát nagyúri allűrjeivel, például az udvartartással, mellyel Kanizsára érkezett. Nem találta meg a hangot sem a protestáns német katonákkal, sem a magyar hadinéppel, akik megérezték, hogy Haymnak Bécsben sincs komoly tekintélye. Erre következtethettek abból is, hogy félévi huzavona után sem volt képes a vitézek elmaradt zsoldját maradéktalanul utalványoztatni.

Sajnos, a haditanács nem mérte fel a helyzet súlyosságát, s egymás után küldte a teljesíthetetlen parancsokat. Elrendelte pl., hogy a török közeledtére a várak adjanak le riasztólövéseket, amit a falvakban a kijelölt jobbagyok adjanak tovább, majd a lövések hallatára minden faluból siesen bizonyos számú fegyveres paraszt a kijelölt végvárba illetve végházba, hogy az az ellenségnek jobban ellenállhasson. E parancs ellen Haym tiltakozott, mivel megvalósíthatatlannak tartotta, mint ahogy számos más, a fegyverhelyreállítására vonatkozó rendelkezést is.

Helyette azt javasolta, hogy ezen háborús időkben a végvárat — pl. Kiskomárt, melyet Kanizsa után a legjelentősebbnek tartott — valamint a végházakat: Újudvart, Kacorlakot, Kilimánt, Szigetet, Rajkot és Kapornakot (Kapernach?) — több hadinéppel és fegyverrel lássák el. Szükséges, írta, hogy Kiskomárba még 200 német és 50 haramia, Újudvarra 50 haramia és 60 német, Kacorlakra 20 haramia, Kilimánba, Rajkra és Kapornakra 100—100 haramia kerüljön erősítésül a szolgálatot ellátó német katonák mellé.

Fontosnak tartja — írta — az utak rendbehozatalát és mellettük néhány tönkrement góré és őrház újjáépítését, ám ehhez sem építési anyag, sem muníció nem állt rendelkezésre. Súlyosbította a helyzetet, hogy 1595 márciusában a vár kémei jelentették, hogy a török az elmúlt évben elhagyott erődöket: Berzencét és Segesdet újra fel akarja építe-

ni. Különben is gyakorta rajta ütött a végházakon miközben megsarcolta az útjába eső magyar falvakat. Azon év március első napjaiban is Rajkot támadta és rohamozta a szigeti Hasszán basa, ám a rajki vajda, Rajky Albert vitézül ellenállt. Végül Hasszán kénytelen volt csúfosan elvonulni. Haym elismeréssel írt a rajki vitézek helytállásáról, majd kérte a főherceget, hogy a nemes és tisztos nemzetiségből származó Rajky Albert havi 16 talléros fizetését jutalomként 20-ra, Belzi István hadnagyét pedig 5 tallérról 7-re emelje fel. Megjegyezte még, hogy a török támadás következtében a haramiák itteni állataikat elveszítették, a lovak pedig a vetést lelegették és összenyargalták. Javasolta, hogy a kárt a haditanács térítse meg. Ha pedig pénz nem lenne e célra, megfelelő mennyiségű posztót adjon helyette.

E 114. sz. levélből is kitűnik a végbeli katonák nyomorúságos élete. 1595 februárjában a rajkiak egy évi elmaradt zsoldja helyett mindössze 6 havit küldött a bécsi udvar az óbesterrel, aki szerint főleg az új német katonák enyhület nélkül halnak és pusztulnak az éhségtől.

A Kanizsa körüli erődök közül Komár (máskor Kiskomár) szerepel leggyakrabban a levelekben. Megtudjuk pl., hogy az elhunyt Rauschen Mihály német kapitány posztjára Fränzl Mihály volt kanizsai építő-írnok és Bakó Farkas verseng egymással. Előbbi Győrben, Kanizsán majd Komárban szolgált hosszú ideig. Mátyás főherceg kezdetben Fränzl tervezte kinevezni azon megfontolásból, hogy jól ismeri a környékbeli helyzetet és beszél magyarul. Haym is az ő kinevezését sugallta, annál is inkább, mert Bakó szinte kezdettől ellenszenves volt neki. Türetlenül gögős emberként jellemezte, aki nem hajlandó engedelmessé válni, Komárból engedély nélkül ide-oda utazgat és kapitányként viselkedik.

A komári kapitány azonban mégis Bakó lett! A hír kézhezvétele után a csalódott Haym valóságos vádiratot nyújtott be a főhercegnek a nyakas Bakó Farkas ellen, akit nem képes fegyverre szorítani. Nem tesz pl. eleget az engedelmisségi oklevélben foglaltaknak, melynek értelmében minden határvár, így Komár is köteles őt óbesterének elismerni és parancsait teljesíteni.

Panaszolta azt is, hogy a komáriak gyakorta kicsapnak tudta nélkül is a várból, hogy foglyul ejtsék az átutazó polgárokat és kereskedőket — nemegyszer a katonákat és törököket is — akiket aztán csak sarc ellenében engednek szabadon. Arról azonban nem szólt, hogy a végvárak népet részben fizetlenségük készítette arra, hogy ily módon segítsenek magukon. Hallgatott arról is, hogy a komáriak által szerzett zsákmány nagy részére nem is egyszer ő tette rá a kezét. Pedig ezt több irat is bizonyítja.

A 143. levélben pl. a haditanács megparancsolja, hogy a komáriaktól elvett, általuk zsákmányolt marhát, paripákat és pénzt adja vissza és a jövőben elégedjen meg azzal, amit jó akarattal és önként adnak. Így nem lesz okuk arra, hogy az engedelmisséget iránta megtagadják. Ugyanak-

kor a komáriakat arra utasítja, hogy az elfogott gyanús török személyeket, pribékeket, kalauzokat a kanizsai óbeszternek adják át.

Ilyen Bakó Farkas által elfogott, majd Haymnak kihallgatásra átadott, állítólag török szabadulólevéllel érkezett török kém volt a Csákány közelében született, paraszti származású Nagy Tamás, aki csak egy alapos botozás után tett beismerő vallomást. Elmondta, hogy 18 évesen Csurgón Bornemissza Antalnál, majd idősebb Zrínyi Antalnál szolgált, kinek rohamsisakját hordozta. Onnét 10 évre Segesdre került Nagy Imre várgrófhhoz, onnét Vécsey László ispánhoz Dencsre, tőle Batthyány Mihályhoz Csákányba stb. Egyszer Kéthelyről muníciót vitt Csákányra és elfogták. 20 évig volt fogoly a török császár fiánál, kinél paraszti munkát végzett. Ott kényszerítették, hogy török hitre térjen. Amikor kiszabadult, Komárba ment, de csakhamar újra fogságba esett és 11 évig szolgált Amhát bégnél. Most Ferhát basa küldte Kanizsára kikélni a vár állapotát.

Mivel Nagy Tamás jól ismerte a török erődök állapotát is és részletesen beszámolt török urai hadi előkészületeiről, Haym kísérettel Bécsbe küldte, hogy a haditanács is kihallgathassa.

Nagy Tamás fentebb vázolt regénybe illő életútja szemléletesen példázza a végvárak körzetében élő lakosság veszélyekkel terhes életét.

1595 nyarán sok panasz érkezett a haditanácshoz a végvári katonák féktelensége, fosztogatásai miatt. Július 20-án pl. egy Lukács nevű kém azt jelentette, hogy 9 kiskomári haramia Kaposhoz közel rajtaütött egy hódolt falun, s az embereket megverték. Erre a nép Kaposba futott és a török segítségét kérte. Azok megtámadták a haramiákat, közülük hetet el is fogtak, majd Kaposra vitték őket...

Más alkalommal Forgács Ferenc veszprémi püspök jelentette fel a komári és kanizsai hadinépét, hogy sorozatosan fosztogatják alattvalóit, a csökölyi, garabonci, merenyei és újlaki parasztokat: élelmüket, jószágaikat, takarmányukat elviszik.

Nem tűri, háborgott a főherceg, hogy a katonák egyházi javakhoz vagy bárki vagyonához nyúljanak. Különösképp megtiltotta a püspök jövedelmének és népének sarcolását, mivel az a végbeliek rablásai miatt nem képes már a sümeigi várat karbantartani és hadinépét saját költségén fenntartani.

Persze, a törökök magyar területen véghezvitt hatalmaskodásairól is gyakran érkezett hír. Haym már 80. levelében jelentette, hogy a török nemcsak a hódolt parasztokat, hanem a végváriak oltalma alatt állókat is oly hihetetlen mennyiségű gabona, liszt, posztó, pénz, deszka, szeg stb. előteremtésével zaklatja a rendes adón felül, hogy a nép képtelen annak eleget tenni. Ha egy falu természetben nem tud szolgálni, attól készpénzben követeli a szolgáltatást, s ha fizetni sem tud, elhajtja állataikat, az asszonyokat és gyermekeket, sőt még robotot is követel. Mivel pedig a császár alá tartozó falvak ily mértékű vagyoni és véráldo-

zatot megadni képtelenek, a török már két ízben is véres lándzsát küldött minden falura, sőt másodízben azzal fenyegette meg őket, hogy ha három nap alatt nem teljesítenek és a kocsikkal robotba nem mennek, családostul levágja és fölégeti őket.

Hogy milyen mértékű volt a török ez irányú kártétele, az bizonyítja leginkább, hogy a Rába körül fekvő hódolt falvaknak a végbeliek szigorúan megtiltották az új követelések s a vállalt rendes adó fizetését egyaránt. A török tehát még az Ausztria közelében fekvő falvak egy részét is megkísérelte újabb természetbeni adózások teljesítésére kényszeríteni.

Úgy tűnik, hogy Bakó Farkas kiterjedt és kiváló kémhálózattal rendelkezett. 1595. július 20-án pl. azt jelentették kémei, hogy a szigeti bég táborba szállt, az ágyúk elé vonómarhákat hozatott és seregével Komár felé indult. Kanizsától legalább 200 embert kért sürgős segítségül s azt, hogy Haym tudassa a veszélyt gróf Zrínyivel és a többi várkapitánnyal. Kérte, hogy őriztessék a passzusokat és a török sereg közeledtével küldjenek hírt annak létszámáról és felszereltségéről. Mi Isten segítségével hadfiak módján várjuk őket. — zárta levelét.

Másnap egy részletesebb kémjelentés is érkezett Bakótól, mely szerint a szigeti és a bosnya basa három béggel úton van, s már csatlakoztak hozzájuk a kaposiak és kopányiak is. Közülük Kanizsa alatt még aznap meg is jelent 60 török lovas, akik „nyelvet” akartak fogni, ám a huszárok és a gyalogság kivonult ellenük. Erre elvágattak. A huszárok csak azért nem követték őket, mert észrevették, hogy a távolban többszáz jól felfegyverzett török lovas áll készenlétben.

Ismét másnap Fränzl kapitány jelentette Kanizsának, hogy már közel a török. Néki azonban csupán 124 embere van a komári várban, 15 abból is fekvő beteg, magyar pedig alig néhány lézeng. Ezért a palánkot nem is tudják védeni. Beszámolt arról is, hogy az ágyúk csak fél keréken állnak és ha azokból akárcsak egy lövést is leadnának, összerogynának. Elkeseredetten panaszkolta, hogy a tüzes holmik készítéséhez semmiféle nyersanyag sem áll rendelkezésre, azért a szertüzer nem tud tűzszerszámokat készíteni. Azonnal salétromot, ként, gyantát, szurkot, lenolajat, különféle zsinórokat, kis és durva spárgát, gyújtókötelet stb., stb. kért. Végül ismételten hosszú listát közölt a szükséges fegyverekről és különféle hadianyagokról.

Rimánkodása azonban nagyrészt eredménytelen maradt, mert első menetben a haditanács mindössze 15 font puskaport, 161 font ágyúport, 50 csomó gyújtózsínort és 2 q ólmot küldött azzal az indoklással, hogy puskaporban és munícióban oly nagy a hiány, hogy azt még Kanizsára sem tudnak küldeni.

Augusztus elején azonban mégis érkezhetett egy nagyobb szállítmány, mert Haym azt jelentette, hogy a komári várban 10 kerekaságyú van, köztük két 5—5 csöves or-

gona. Hozott melléjük Kanizsáról még 2 falkont, vagy 50 q ágyúport, 4 q és 20 font puskaport, 100 falkongolyót, 900 egyéb golyót. Van 2 q ólom, néhány csomó gyújtózsír, némi patron és egyéb tűzszeresanyag. Sajnos, az a későbbiekben sem derült ki, hogy mikor is érkezett az utánpótlás.

E rövid előadásban nem szólhatok részletesebben Haym azon erőfeszítéseiről, melyeket Berzence, Segesd és főleg Babócsa újjáépítése érdekében fejtett ki. Hónapokon át szinte minden energiáját a babócsai vár építési munkálatainak, majd az úgy-ahogy elkészült erőd védelmének és ellátásának megszervezésére koncentrált, annak árán is, hogy Kanizsáról és a környező végváraktól vonta el az anyagiakat és az embererőt.

1595. augusztus 7-én kelt jelentéséből kiderül pl. hogy a kiskomáromi Gayer Györgyöt szemelte ki Babócsára német kapitánynak. Ő azonban maradni akart, mivel csak nemrég szabadult váltságdíj ellenében a török fogságából, s éppen csak annyira jöttek rendbe pénzügyei, hogy berendezkedhessen Komárban. Emiatt vonakodott tábori körülmények között új életet kezdeni Babócsán. Végül is Fränzl lett a kapitány azon megokolással, hogy jól ismeri a török hadviselési módot, sőt ért a gazdasági ügyekhez is, mivel éveken át építési írnokként tevékenykedett Kanizsán.

A 188. levélben azt jelzi Haym, hogy ha Babócsa, Segesd és Berzence egyaránt felépülnének, az utóbbi két erődítménybe együttesen 800 német, 400 huszár, 200 archibusier és 600 haramia tartására lenne szükség.

Protokollumaink gyakorta tartalmaznak személyi vonatkozásokat is. 1595. június 27-én pl. Mátyás főherceg közölte, hogy Kacorlakra Nádasdy Pétert nevezte ki vajdának. Utasította a tábori főírnokot, vegye őt lajstromba és annyi zsoldot kapjon, amennyit a többi vajdák. Ugyanakkor megparancsolta az óbesternek, hogy a várható török támadás ellen a kacorlakai castellumot szerelje fel minden szükségessel és tartson ott egy szorgalmas és becsületes vicevajdát is.

Eördögh Gergely zalai alispán halála után Eördögh György jelentkezett a pölöskei kapitányságra. Mivel ifjú kora óta jártas a hadi dolgokban, — írta Mátyás főherceg — kinevezi. Egyben utasította Haymot, hogy a szokásos módon iktassa be a kapitányságba és kihirdetését is végezze el.

Az iratokból kitűnik, hogy a végvári katonák között erős volt a fluktuáció. 1595. július 27-én pl. Richter Gábor kért paszportot azzal, hogy más végvárban akar szolgálni, augusztus 2-án pedig Horváth Miklós kapitány kérte a főhercegtől, bocsátaná el Kanizsáról, mivel más erődítménybe kíván átmenni. Mátyás néha gyorsan döntött a személyi

ügyekben, más alkalmakkor viszont kikérte az óbester véleményét, hogy a veszélyes időkben az illetőt elbocsáthatónak tartja-e?

Részben a babócsai kaland következtében az 1595-ös tél is nyomorúságos állapotban találta Kanizsát és a környező erődítményeket. A fizetlenség, az éhség és ruhátlanság miatt ismét lázadtak a katonák és haramiák sőt őrhelyüket elhagyva a falvakat is fosztogatták. A Babócsára vezényelt vitézek helyett se küldött a haditanács újakat, pedig — amint Bakó Farkas több ízben is jelentette — a török minduntalan a vár alatt száguldozik, s riogatja a népet.

Haym többnyire hasztalan kísérlete a katonákat a szolgálat ellátására kényszeríteni, azok kifakadtak, hogy évek óta csak papírral fizetik őket, közülük senkit egy fillérrel nem segítenek, éheznek és ruhátlanok, noha ők is emberek és nem barmok, s a levegőből nem élhetnek meg. Pedig mint becsületes hadi emberek a végsőkig helytálltak, tették amit kellett... Ám mindez hasztalan volt, mert az udvartól még egy dicsérő szót sem kaptak, nemhogy több zsoldot vagy kitüntetést. Ezért elmennek más urat keresni, vagy valamelyik paraszthoz állnak be szolgálni...

Mivel az óbester is hasztalan sürgette Bécsben az elmaradt intézkedések utalványozását, a főherceget kérte, engedélyezze, hogy Prágában a császár elé járulhasson és személyesen tájékoztathassa Kanizsa és környéke tragikus helyzetéről. Ám csak Bécsig jutott el. Ott megfeneklett az ügy, mivel nem kapott ellátmányt a prágai útra. (Bécsig a katonák adták össze útiköltségét.)

Keserűségében 1596. január 2-án egy 33 pontba foglalt hosszú jelentésben részletezte Kanizsa és környéke kétségbeejtő állapotát, a szükségesnek alig töredékét számláló védők botrányosan gyenge ellátottságát és harci készültségét. De ennek se lett fogamatja...

Haym több hónapos távollétét kanizsai ellenségei: Püchler és köre arra használták fel, hogy koncentrált támadást indítsanak ellene, ami sikerült is. A feladatának ellátására alkalmatlan, önös érdekeit minduntalan előtérbe helyező óbester a Burg áristomába került, majd perbe fogták, s a parancsnokságtól megfosztották.

Összefoglalva az elmondottakat: a protokollumokban ugyan aránylag kevés adat található a Kanizsa környéki végházakról, a leveleken és jelentéseken keresztül mégis betekintést nyerhetünk történelmünk e tragikus korszakába, Kanizsa és a környező végházak vitézeinek a túlélésért folytatott mindennapos küzdelmeibe. Ugyanakkor szívszorító érzéssel tapasztaljuk, hogy sem Haym, sem a főtisztek, sem a katonák magatartásában nem nyilvánul meg együttérzés a töröknek és magyarnak egyaránt kiszolgáltott, szüntelenül robotoló parasztok iránt.

Jegyzetek:

¹ Méri István: A kanizsai várásatás. Vázlat a kanizsai vár és város történetének kutatásához. Bp. 1988.

² Thúry György Múzeum Okmánytár 72.1.1–72.1.3. Az I. kötet címe fordításban: A kanizsai protocollum könyv I. könyve, melyben a kanizsai főkapitányi tisztre és egyéb ügyekre vonatkozó, továbbá ezen vár és a hozzátartozó határ- (vég-) várak dolgában kiadott decretumok, parancsok s az udvarhoz intézett iratok foglaltatnak. 1594. június 1.—1595. augusztus 31.

Az I. kötet terjedelme 524 oldal, azaz 262 szöveges lap és 252 levelet tartalmaz.

A II. kötet — mely 201 lap terjedelmű — az 1595. szeptember 1.—1596. június 20. közötti leveleket tartalmazza, de ezeket már nem sorszámozták.

A III. kötet pedig az 1596. június 6. és 1597. október 26. között keltezettek. Mivel némely levelek a másolás idején úton voltak, az időrendben több eltolódást tapasztalunk. Az első két kötet kötése csaknem azonos préselt mintázatú borjúbőr, a harmadiké azonban csupán kartonpapír. Előbbiek mérete: 220x310 mm, az utóbbié 205x315 mm. A bőrtáblás protokollumokat 2–2 pár szíjpánttal is ellátták. Az eladó azt állította, hogy a köteteket nagyszüleitől örökölte. Én ugyan ezt nem hittem el, mégis óvakodtam hangot adni kételkedésemnek, mert tartottam attól, hogy az illető meggondolva magát mégsem meri közintézménynek eladni e nagybecsű forrásmunkákat. Már akkor is azt tartottam valószínűbbnek, hogy az eladó az 1940-es évek végén vagy az 50-es évek elején — amikor a MÉH Vállalat dolgozója volt — bukkant rájuk az akkoriban a telepre kerülő

sok muzeális becsű könyv és irat között. Talán egy kitelepített magángyűjtő könyvtárból vagy egy családi levéltárból hurcolták őket oda. Az egykori tulajdonos gyűjteményének nagyságára egy — az I. és II. kötet borítójának belső oldalára piros krétával írott, ám gondosan kiradírozott, azért alig látható — 4505 (?) sorszám utal. Lehetséges az is, hogy ez a szám még a másolat készítésével egykorú.

E három kéziratos kötet létezésére és jelentőségére már egy 1840 után kiadott, feltehetően hungarológiai vonatkozású német nyelvű könyvjegyzék is felhívta a figyelmet. Egy ebből kitépelt, s a második kötet belső címlapjára ragasztott papíroson ugyanis 468-as sorszám alatt a következő szöveg olvasható: Nagykanizsa — Prothocoll Buech aller decret, Beuelch vnnd Schreiben was wegen des Obrist Ambt Canischa wie auch anderer Nottwendigkhaiten derselben Vestung vnnd aller darzue incorporirten Gränitsheuser halber von vnnd geen Hoff geschriben vnd gehandelt worden. Von ersten Junij Anno 1594—1596. Gleichzeitige Handschrift. 3 Bde. Pol. Ca. 450 B II. 2 presste Kalblederbd. d. Z., 1 Bd. br. Wichtige Quelle zur Lokalgeschichte d. ungar. Grenzfestung Gross-Kanizsa am Ausgang d. 16. Jahrhunderts u. zur Verwaltungs- u. Kriegsgeschichte jener Zeit. Sauber u. deutlich Geschriebenes Manuskript, wahrscheinlich noch unpubliziert. (A cím szövegében több kisebb hiba, elírás található.)

³ A 3. kötet a Haym elleni per anyagát, iratait tartalmazza, azért számunkra kevésbé jelentős.

Irodalom:

BALOGH JÁNOS: Nagykanizsa város és vidékének hadtörténeti múltja. Nagykanizsa, 1897.

BARBARITS LAJOS: Nagykanizsa. Bp., 1929. (Magyar Városok monográfiája 4.)

CENNERNÉ WILHELM B GIZELLA: A kanizsai vár metszet-ábrázolásainak típusai. A nagykanizsai Thúry György Múzeum jubileumi évkönyve, 1919–1969. Szerk. Kerecsényi Edit, Nagykanizsa, 1972. 69–85.

EVLIA CSELEBI török világotutató magyarországi utazásai, 1660–1664. Ford. Karácson Imre. 2. kiad. Bp. 1985.

MAKOVICZKY GYULA: Nagykanizsa város településföldrajza. Nagykanizsa, 1934.

MAKOVICZKY GYULA: A kanizsai vár története. Kézirat. (TGYM) Nagykanizsa.

MÉRI ISTVÁN: A kanizsai várásatás. Vázlat a kanizsai vár

és város történetének kutatásához. Kiadásra előkészítette Kovalovszki Júlia. Bp. 1988. 123 l.

V. MOLNÁR LÁSZLÓ: Kanizsa vára. Bp. 1987. 167 l.

TAKÁTS SÁNDOR: Rajzok a török világból I–III. Bp. 1914–1917.

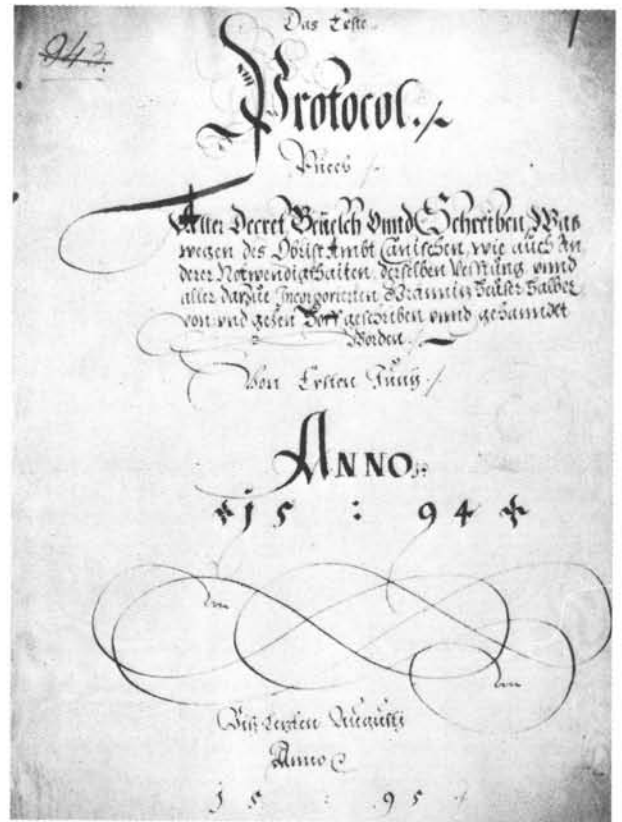
VÁNDOR LÁSZLÓ: Nagykanizsa története a honfoglalástól 1690-ig. Nagykanizsa, 1987. 61 l.

Kézirat:

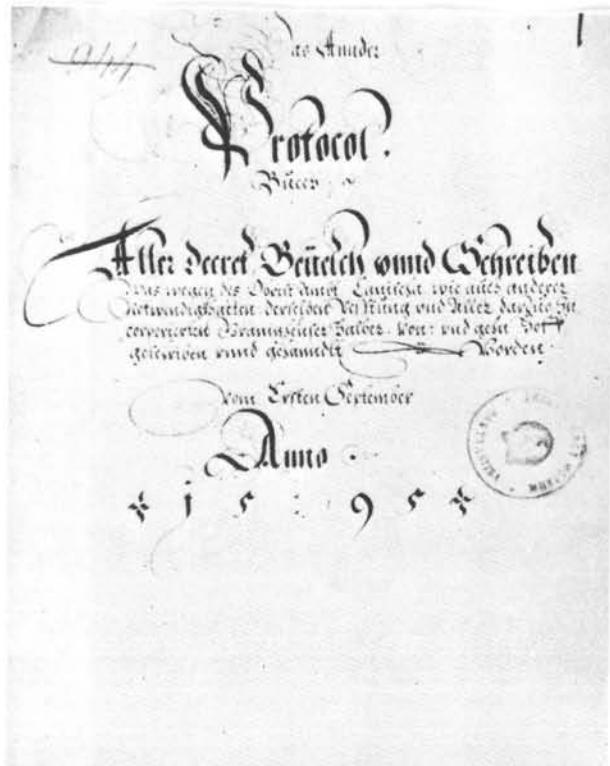
KERECSÉNYI EDIT: Kanizsa és környéke helyzete 1594-1597 között Haym Kristóf várkapitány és a bécsi udvar levelezése tükrében. 32 l. Thúry György Múzeum A 1844–91. Elhangzott a Szigetvári Hadtörténeti Konferencián 1990-ben. Megjelenik a Baranya Megyei Levéltár kiadásában.

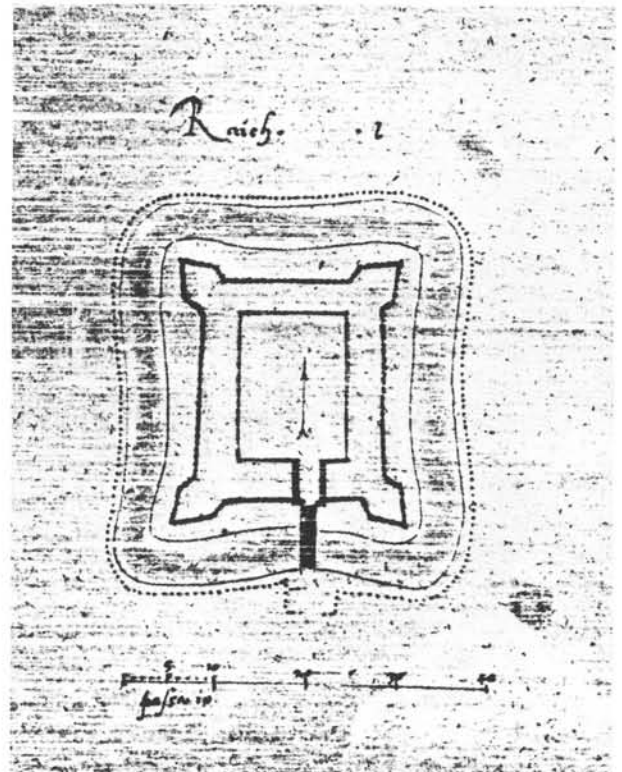
1. kép: A kanizsai protokollumkönyv I. kötetének borítója

2. kép: Az I. kötet belső címlapja

3. kép: A II. kötet belső címlapja

4. kép: A rajki vár, G. Turco felmérési rajza 1569.